

Ungarisches Institut München e.V.
Müncheni Magyar Intézet

Katolikus Magyar Értelmiségi Mozgalom
Pax Romana Müncheni Csoport

Görömbei András:

Borbándi Gyula életművei

Elhangzott 2004. október 8-án a Müncheni Magyar Intézet és a Katolikus Magyar Értelmiségi Mozgalom „Elődök és pályatársak. Visszapillantás a 20. századi magyar irodalmi életre Borbándi Gyula 85. születésnapja alkalmából“ című közös rendezvényén a müncheni Magyar Katolikus Misszió Döpfner Házában. Szerkesztett változat

Borbándi Gyula nyolcvanöt éve a cselekvő élet példája. Mindössze tizenhét éves volt, amikor 1936 végén házitanítószkodásának szerény jövedelméből megvásárolta Illyés Gyula könyvét, a *Puszták népét*. Szabó Dezső *Az elsodort falu* című regénye után ez volt a második könyv, amelyik mélyen megrázta, érdeklődésének új irányt adott, egész életére szólóan elkötelezte őt a nemzeti közösségért cselekvő magatartás mellett. A harmincas évek végén sorra megszerezte és megismerte a népi írói mozgalom tagjainak műveit. Megragadta őt nemzeti felelősségtudatuk, a szociális és nemzeti szempontokat együtt érvényesítő cselekvő magatartásuk. Az ő példájuk nyomán a bajok fölötti siránkozás helyett a sorsformáló cselekvést választotta életelvéül.

Szépen bontakozó pályáját azonban Magyarországon lehetetlenné tette a kommunista diktatúra. 1949 januárjában Nyugatra menekült. Az emigrációt az első pillanattól kezdve küldetésnek tekintette. Élete fő célja lett az, hogy a Magyarországon betiltott szellemiséget tovább éltesse Nyugaton.

Négy évtizeden keresztül szerkesztette - anyagi ellenszolgáltatás nélkül - az egyetemes magyar kultúra egyik legjobb folyóiratát, a *Látóhatárt*, illetve az *Új Látóhatárt*.

Harminchárom esztendeig dolgozott a Szabad Európa Rádió munkatársaként.

Rendszeresen segítette előadásaiival és szervező munkájával az emigráció legfontosabb közösségeit - az Európai Protestáns Szabadegyetemtől a Katolikus Magyar Értelmiség Egyetemi Mozgalmáig, a Hollandiai Mikes Kelemen Körtől az Amerikai Magyar Baráti Közösségig.

A Magyarországon meggyalázott, ellenforradalomnak minősített forradalomnak igazságot szolgáltatott az 1966-ban kiadott, Molnár Józseffel együtt szerkesztett *Tanulmányok a magyar forradalomról* című kötettel, melyben tizenöt nyugati magyar szerző tanulmánya elemezte az 1956-os magyar forradalmat és szabadságharcot.

Ugyancsak a történelmi igazságszolgáltatás és tisztázás igénye vezette, amikor kiadta Rózsás Jánosnak az évtizedes szovjet hadifogságról írt könyveit, a *Keserű ifjúságot* (1986) és az *Éltető reménységet* (1987).

Munkásságának mindenkor fontos része volt az emigráció értékeinek a számontartása és tudatosítása. Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem őt kérte föl a nyugati magyar esszéírók és a nyugati magyar tanulmányírók antológiájának az összeállítására. Ez a két kitűnő antológia vitathatatlan színvonalával nagy tanúságtétel volt a nyolcvanas évek végén a nyugati magyarság szellemi értékeiről.

Ez a rendkívül áldozatos és sokirányú gyakorlati munka azonban Borbándi Gyula munkásságának csak egyik része. Emellett életművekkel ér fel az a hatalmas munka is, amellyel - több évtizedes anyaggyűjtés és kutatás alapján - a magyar népi mozgalom, az Új Látóhatár, a Szabad Európa Rádió és a magyar emigráció történetét megírta.

Ezeknek a munkáinak külön jelentősége az, hogy mindegyik témakörben ő adta az első teljességre törő, összegző felmérést és áttekintést. Az egyes részletkutatások után el tudott jutni az összegzésig, a teljes számadásig. E négy nagy témakörben ma az ő munkássága jelenti a magyar művelődéstörténetben a tudományos mértéket. Mindegyik könyvét világos, áttekinthető szerkezet, higgadt, tárgyilagos, nyitott szemlélet jellemzi.

Egyedül végezte el azt a munkát, amelyik nagysága, összetettsége, bonyolultsága és értéke folytán egy egész kutatócsoportnak is becsületére vált volna.

Magyarországon évtizedeken keresztül e nagy témakörök egyikéről sem lehetett hitelesen szólni. Emellett Borbándi Gyula forrásainak túlnyomó része Magyarországon ismeretlen vagy megközelíthetetlen volt. Ezért az általa kialakított kép az újdonság értékével is rendelkezik. A további kutatások számára pedig megkerülhetetlen.

Különleges képessége van ahhoz, hogy aminek cselekvő részese, amit szívügyének tart, arról is tárgyilagosan értekezzen, a lehetséges ellenvetésekkel is számot vessen, azokat is higgadtan mérlegelje.

Állandó cselekvő történelmi jelenlét biztosítja számára a történelmi idő új kihívásaival való nyitott szembesülést. Egyik témakörében sem megrögzött ismereteket ismételt. Érzékenyen veszi számba a történelmi cselekvés lehetőségeinek változását is - akár a népi irodalom szerepéről, akár az emigráció küldetéséről és feladatairól van szó.

Lélekben és ismeretben sohasem szakadt el Magyarországtól. Azt vallotta és azt vallja ma is, hogy a diaszpórának - ha legalább lélekben és szellemben meg akar maradni magyarnak - tudnia kell, mi történt Magyarországon.

Borbándi Gyula úgy írta meg mind a négy nagy témáját, hogy mindig példaszzerű szemléleti biztonsággal szembesítette tárgyait a magyarországi szellemi állapottal. Mindig nyitott volt a párbeszédre, de sohasem engedett a maga - mindig világosan megfogalmazott - elveiből.

A népi írói mozgalomról szóló első könyve német nyelven jelent meg 1976-ban. Majd 1983-ban kiadta *A magyar népi mozgalom* című hatalmas munkáját.

A népi írók szépirodalmi műveit sokan elemezték már, legtöbbjükéről monográfiák is készültek. Magának a népi mozgalomnak a történetét azonban elsőként és mindmáig legteljesebben ez a könyv mutatja be.

Alapmű ez a XX. századi magyar történelem megértéséhez. Hiánytalanul rajzolja föl a harmadik magyar reformnemzedék motivációit és törekvéseit. Tisztázza a népiesség és a népiség különbségét. Körültekintően és tárgyilagosan elemzi a népi mozgalom minden elemét és eseményét a kezdetektől a szociográfiai művek megjelenéséig, a szellemi honvédelemig, szárszói konferenciáig, a népi gondolat mai időszerűségéig. Példaszzerű higgadtsággal mutatja be a népi-urbánus ellentét motívumait és e fogalmak valóságos tartalmát. Hasonlóképpen mintaszzerű az a körültekintő elemzés, amellyel a szárszói konferenciát tárgyalja, Erdei Ferenc és Németh László egymással merőben szemben álló álláspontját mérlegeli.

Sokrétűen mutatja be a népi írói mozgalom tagjainak és a nyomukba lépő fiatal íróknak a nemzeti felelősségtől áthatott munkásságát is, mely a nemzeti tudat erősítését, a nemzeti önismeret gazdagítását, a kisebbségi magyarság jogainak védelmét, a magyar nemzet szellemi és biológiai állapotának javítását célozta.

Nyomatékkal mutat rá arra, hogy a népi mozgalom fő eszméi ma is megvalósulásra várnak és ma is időszerűek. A népi mozgalomról írt nagyszabású monográfiái után sem lett hűtlen ehhez a témához. *Ötszáz mérföld* (1989) és a *Népiség és népiek* (2000) című tanulmányköteteiben az újabb idők tapasztalatai felől is számba veszi a népi mozgalom eszméit, s arra a meggyőződésre jut, hogy azok a legújabb időkben is hatnak, ma is időszerűek, mert a magyarságnak ma is legalább akkora szüksége van a nemzet minden rétegéért és részéért felelős értelmiségre, mint a népi mozgalom hőskorában. A magyarságnak létérdeke az, hogy a kívülről kapott ösztönzéseket és példákat a magyar hagyományokkal és értékekkel összehangolva hasznosítsa, történelmi cselekvése a tények kendőzetlen föltárására épüljön, ne legyen ellentét a társadalmi és a nemzeti törekvések között.

A népi mozgalom legfőbb értékeit számba véve Illyés Gyulával együtt azt hangsúlyozta ő is, hogy a népi irodalom révén az egész magyar irodalom érkezett el fejlődésének egy régóta esedékes szakaszába. Ennek az új szakasznak a legfőbb jellemzője pedig az, hogy az irodalom a magyar nép érdekeit képviselő fórummá vált, az egész nemzet képviselőjévé vállalkozott.

Borbándi Gyula az *Új Látóhatár* szerkesztésével és a folyóirat történetének a megírásával is erre a nyitott szemléletre mutatott példát. Az *Új Látóhatár* a népi irodalom legjobb ösztönzéseit és hagyományait követve vált a magyarság nemzeti elkötelezettségű, minden szélsőséget elutasító, minden igazi értéket befogadó és támogató fórummá. *Nem élünk hiába*. Az *Új Látóhatár négy évtizede* című könyvében úgy tekint át a folyóirat négy évtizedének anyagát, hogy számról számra felidézze azokat a szellemi értékeket, amelyek a

folyóiratban megjelentek. S azokat az eszmecsereket, vitákat is, amelyeket a folyóirat közleményei kiváltak. A hatalmas szellemi leltárból előttünk áll az a felbecsülhetetlen értékű szellemi-erkölcsi erő, amellyel a nyugati magyarság legjobbjai négy évtizeden keresztül segítették és biztosították a magyar szellem ébrentartását és kritikai működését.

Az *Új Látóhatár* eszméihez a nyolcvanas évek második felében egyre közelebb hajolt a magyarországi szellemi és politikai élet. A folyóirat négy évtizedének gazdagon dokumentált elemzése hiánytalanul igazolja Borbándi Gyula összegzését, mely szerint az *Új Látóhatár* a nemzet életének egy viszontagságos és szomorú korszakában, az önkény és a megosztottság évtizedeiben küzdött a szabadságért, a demokráciáért, a szellem autonómiájáért, a virtuális és a valóságos Magyarország találkozásáért.

Borbándi Gyula küldetesként végezte munkáját harminchárom esztendőn keresztül a Szabad Európa Rádió munkatársaként is, majd annak megszűnése után újabb hatszáz lapnyi terjedelmű könyvben megírta a magyar adó teljes történetét. A Szabad Európa Rádió a közép-kelet-európai kommunista diktatúra idején valóban "ablak volt a Nyugat felé" - miként azt Márai Sándor írta róla. A megfélemlített és demagógiával mérgezett magyarországi hallgatók számára napról napra biztosította a szabad gondolkodás lehetőségét és az európai szellemiségbe való bekapcsolódást.

A magyar nemzeti önismeret szempontjából felbecsülhetetlen értékű Borbándi Gyula munkásságának az a fejezete is, amelyik a nyugati magyar emigráció életrajzát és történetét, valamint a nyugati irodalom lexikonát és bibliográfiáját foglalja magában.

Küldetesként vállalt emigráns léte első pillanatától kezdve tudta, hogy nem elég a nemzetért hozott áldozat, a létrehozott értékeket tudatosítani, számon tartani, dokumentálni is kell, hogy ne hulljanak a semmibe. Minden fontos személyre, intézményre, eseményre, irodalmi műre kiterjedően föltárta a nyugati magyar emigráció történetét. Az ő számon tartó, megőriző munkája nélkül sokkal szegényebb lenne a magyar nemzeti önismeret, hiszen a nyugati magyarság sok-sok áldozatos munkását, jeles szereplőjét, eseményét, eredményét fedné a feledés homálya. Pedig az emigráció életrajza, története nélkül nem lehet hiteles képünk a XX. század második felének magyarságáról.

Két világban című önéletrajza is tanúságtétel arról, hogy Borbándi Gyula életműve a tisztesség, az alapos tájékozottság, a tárgyilagosság, a nemzet legfontosabb ügyei iránti elkötelezettség és a cselekvő történelmi jelenlét nagyszerű példája.

Borbándi Gyula az utóbbi másfél évtizedben sokféle elismerésben részesült. A Bethlen Gábor-díj, Széchenyi-díj és más elismerések mellett megkapta a Magyar Örökség Díjat is. Életműve valóban a magyar nemzeti örökség része, a magyar nemzeti önismeret egyik legértékesebb fejezete.